

KISEBB TANULMÁNYOK

A SELYEMÚT KUTATÓJA, A RÉGÉSZ-FELFEDEZŐ STEIN AURÉL (1862–1943) EMLÉKEZETE

KELECSÉNYI ÁGNES

THE ARCHAEOLOGICAL EXPLORER OF THE SILK ROAD
IN MEMORIAM SIR AUREL STEIN (1862–1943)

Abstract

The archaeologist-explorer, whose name became inseparable from the history of the Silk Road, passed away 70 years ago. Although he was not a trained geographer, his contribution to the cartography, historical geography and ancient topography of Central Asia secure him a place among the scholars of 20th century geography. He left Hungary to study and later to work overseas, but he never forgot about his native land and maintained contact with her eminent scholars. The article focuses on his ties to outstanding Hungarian geographers, especially to Lajos Lóczy, the Hungarian Geographical Society and the reception his work enjoys nowadays.

Keywords: archaeology, cartography, Central Asia, Silk Road, Hungarian Geographical Society

Bevezetés

Napjainkban – talán a globalizációnak is köszönhetően – egyre gyakrabban emlegetjük a jeles földrajztudós, FERDINAND VON RICHTHOFEN (1833–1905) által Selyemútnak elnevezett kereskedelmiút-vonal-hálózatot, amely Kína és a mediterrán Nyugat közötti összeköttetést biztosította a Kr. e. 2. évszázadtól kezdődően, több mint egy évezreden keresztül. A kifejezés szimbólummá vált Európa és Ázsia kultúráinak találkozása és egymásra hatásának megjelölésére.

A mai kutatás egyre inkább azt bizonyítja, hogy jóllehet kereskedelmi útvonalról beszélünk, jelentősége nemzetközi viszonylatban ezen a területen korlátozott volt. A Selyemút történetét összefoglaló legújabb munka, a Yale Egyetem sinológus-történész professzora, VALERIE HANSEN 2012-ben megjelent könyve is azt bizonyítja – régészeti és korabeli írásos források elemzése alapján –, hogy ez nem egységes, folyamatosan és nagy tömegben használt kereskedelmi útvonal volt, hanem kis árucere-központok, helyi piacok sorozata; ezek láncolatán át kötődött össze a Kelet és a Nyugat (HANSEN, V. 2012). Maga a névadó selyem is sokkal inkább szolgált egyszerű pénzhelyettesítő eszközként, mint luxuscélok. Egy rúd selyem sokkal kevesebbet nyomott, mint ugyanannyi értékű pénzérme,

ezért a „nyugati tartományok”-ban szolgáló kínai katonaság zsoldját egyszerűbb volt ilyen formában szárazföldi úton szállítani, mint fémpénzben. A Selyemút jelentősége tehát nem csupán a nemzetközi kereskedelemben, hanem az eltérő civilizációk találkozásában és kölcsönhatásában keresendő. Igenis, sűrűn használt útvonal volt ez, még ha nem is földrésznyi távolságokat megtevő, árut szállító karavánok számára. A hazájukat, lakhelyüket kényszerűségből elhagyó, sokszor menekülő népcsoportok, kézművesek, művészek, hittérítők, követek használták az oázisvárosok által összekötött útvonalat, s hozták magukkal kultúrájukat, nyelvüket, írásukat, vallásukat – vagy éppen az általuk ismert technológiákat: így utazott a selyem- és a papír-nyugat, az üvegkészítés pedig Kína felé. Az ebben a szellemi olvasztótégelyben létrejött szinkretisztikus kultúra tárgyi emlékeinek és dokumentumainak feltárásáért szinte senki nem tett annyit, mint a Magyar Földrajzi Társaság egykori tiszteletbeli tagja, STEIN AURÉL (*1. kép*).

A tudományos pálya

Az 1862. november 26-án Pesten született STEIN AURÉL képzettségét tekintve bölcsész volt: indológiát és iranisztikát hallgatott a bécsi és a

1. kép STEIN AURÉL (Budapest, 1862 – Kabul, 1943)
(A kép a „Romvárosok Ázsia sivatagjaiban” 1913. évi kiadása alapján készült)

Photo 1 SIR AUREL STEIN (Budapest, 1862 – Kabul, 1943)
(The picture is from the 1913 edition of Ruined cities in Asian deserts)

lipcsei egyetemen. Doktorátusát Tübingenben szerezte, majd londoni és cambridge-i kutatómunka után, 1887-től Indiában, a Punjab University (Lahore) egyetemi hivatalának vezetőjeként működött, és szanszkrit nyelvet oktatott. Munkásságának ebben az első évtizedében még úgy tűnt, hogy fő szakterülete a filológia marad. Egyetemi feladatai mellett azonban dolgozott KALHANA 12. századi szanszkrit nyelvű történeti munkája, a *Rádzsataranginí* kritikai kiadásán és fordításán. A kasmíri királyok krónikájában szereplő helyek azonosítása érdekében arra használta fel nyári szünidei szabadságait, hogy kisebb expedíciókra induljon Kasmírban. Ezzel a munkával elindult a földrajztudomány azon területén, ahol önálló kutatóként a legnagyobb eredményeket érte el, s ez a történeti földrajz.

1900-tól érdeklődése a régészet felé fordult. Ennek oka az volt, hogy a 19. század utolsó évtizedeiben nagy számban kerültek elő ismert és ismeretlen írású szövegek az akkor Kelet- vagy Kínai-Turkesztánnak nevezett területről, ami nagy érdeklődést váltott ki az európai tudósok

körében. Mivel a dokumentumok nem módszeres ásatásokból, hanem leginkább kincsvadászok portyái eredményeként kerültek a kutatók látókörébe, lelőhelyük és eredetiségük megállapítása központi kérdéssé vált. STEIN AURÉL is e kérdések tisztázása céljából indult 1900-ban első expedíciójára, amelynek első állomása Khotan volt, majd egyre keletebbre hatolt Turkesztán területén. Végül Iránig jutott el 1900–1916 között vezetett három nagy régészeti expedíciója során. Ásatásaival a Selyemút homokba temetett emlékeit tárta fel, olyan forrásanyagot gyűjtött össze, amellyel sikerült megvilágítani e terület történetét, művészetét, vallásait, régi nyelveit, illetve rámutatni arra a jelentős szerepre, amelyet az emberiség történetében játszott. 1926-ban Nagy Sándor útvonalát tisztázta Északnyugat-Indiában, majd érdeklődése a Selyemút nyugati része felé fordult: Irán területén végzett kutatásokat, ezt követte Irak, Szíria és Transzjordánia területén a római limes kutatása (2. kép). A második világháború idején India területén, többek között Kasmírban kutatott, hogy fényképeken örökítse meg a *Rádzsataranginí* szövege alapján általa azonosított helyeket. Kutatási eredményeit revidéált szöveggel, új jegyzetekkel, illusztrált kiadásban kívánta újra megjelentetni. Fennmaradt kézírata és fotói hét évtizeddel később, a közelmúltban láttak napvilágot új kiadásban (OBROCK, L. 2013). 1943-ban eljutott Afganisztánba, de a régi álom, hogy az ókori Baktria területén kasszon, már nem valósulhatott meg, mert megérkezése után néhány nappal, pontosan egy hónappal 81. születésnapja előtt, Kabulban elhunyt. Földi maradványai azóta is a város keresztény temetőjében nyugszanak.

Stein Aurél és a földrajz

Szélsőséges éghajlatú helyeken mindig nehéz bármilyen tevékenységet folytatni. Így volt ez a Takla-Makán-sivatagban fekvő romhelyek esetében is. Régészeti munkára csak a téli időszak volt alkalmas, ezért hosszú időre nyúló expedíciói során (1900–1901; 1906–1908; 1913–1916) a nyarat inkább a hegyekben töltötte, de nem pihenéssel, hanem térképezéssel. A Survey Department India által mellé beosztott szakképzett munkatársai segítségével a Pamír, a Kunlun, a Nansan és a Tiensan hegység felvételeit készítette el háromszögelési módszerrel, s ezeket bőségesen dokumentálta fotóteodolit-felvételekkel is, sok fehér foltot letörölve a térség térképéről.

STEIN AURÉL földrajz iránti érdeklődése már gyermekkorában kialakult. Drezdában, a Kreuz-schulében végzett tanulmányai során a történelem iránt érdeklődő diák lelkesen bújta a régi topográfiai munkákat, s tanárának, dr. Hausmann-nak köszönhetően – aki először adta kezébe ARRIANOSZ Nagy Sándor hadjáratairól szóló munkáját – egy életre eljegyezte magát a világhódító makedón keleti hadjáratainak kutatásával, pontos helyszíneinek meghatározásával. De bizonyára nagy hatással volt a gimnazista fiatalemberre, hogy családi ismeretség fűzte a kor egyik nagy magyar utazójához, a turkológus VÁMBÉRY ÁRMINHOZ, az MFT egyik alapító tagjához. Gyakori vendég volt a tudós házában, ahol közép-ázsiai utazásáról szóló történeteit tőle személyesen hallhatta. Indiai pályafutásának kezdetén sok segítséget kapott DUKA TIVADARTÓL, a brit-indiai hadsereg orvos-ezredesétől, Kőrösi Csoma Sándor első életrajzírójától, aki 1863-ben vált az MTA levelező tagjává, s székfoglalóját „*A gangai delta földleirati és éghajlati viszonyai*” címmel tartotta.

STEIN AURÉL a történelmet és a földrajzot mindig is egymást kiegészítő diszciplínáknak tartotta. Amikor 1904-ben megkapta a Royal Geographical Society *Back Grant*-jét a Kuntunban végzett térképészeti munkájáért, az újra csak megerősítette abban a meggyőződésében, hogy az expedíciók során végzett ilyen jellegű tevékenysége alapvető kiegészítése a régészeti, történeti kutatásnak. A Ludovika Akadémián elsajátított térképészeti ismereteit pedig remekül tudta kamatoztatni, amikor irányította és koordinálta a mellé beosztott szakképzett topográfusok munkáját. Az intézmény iránti hálóját azzal fejezte ki, hogy díjat alapított, s hosszú időn keresztül – a Ludovika iratanyaga jelentős részének megsemmisülése miatt ma már pontosan nem megállapítható ideig – a *Stein-jutalom* évenként kiosztásra került a térképezésben kiemelkedő eredményeket felmutató hallgatók között.

Első, belső-ázsiai expedíciójáról megjelent népszerű munkájában írta: „*Megelőző régészeti kirándulások – Kasmírban, Pandzsábbbán és az afganisztáni határszélen – megismertettek a pontos topográfiai felvételek nagy jelentőségével. Szükségét láttam annak, hogy a régi romhelyek helyzetét pontosan megállapítsuk. A hajdani történet-földrajzi viszonyok megvilágítására is elmaradhatatlannak tekintettem a Kínai-Turkesztánban való topográfiai felvételeket. Azonkívül rajta voltam, hogy utazásom alatt minden alkalmat megragadjak a földrajzi*

2. kép STEIN A. pilótaruhában, légi felvételek készítéséhez, 1938 (Cat. Stein LHAS 22.2.14)

Photo 2 STEIN, A. in flying suit for aerial surveys, 1938

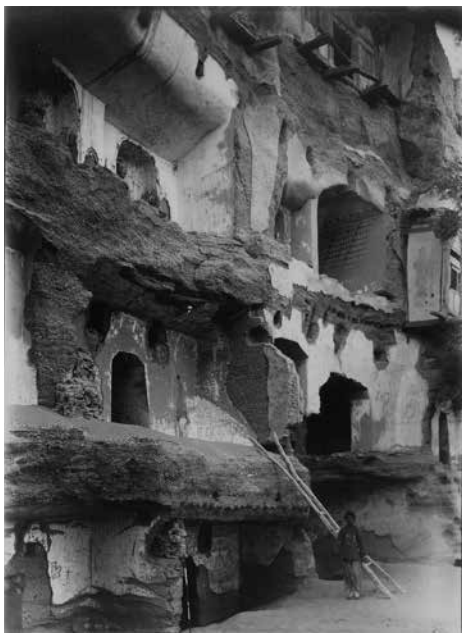
kutatás általánosabb feladatainak szolgálatára is, és ezek között arra, hogy a még nem térképezett, vagy hiányosan fölvetett területeket a biztosabb kartográfiai ismeretkörbe bevonjam” (STEIN A. 1908).

STEIN AURÉL tudományos munkásságát a Brit Birodalom keretein belül folytatta, ahol megkapta a lehetőséget, hogy tehetségét kibontakoztassa. Indiában élt, az oktatásügy területén, majd az Archaeological Survey of India főfelügyelőjeként az Északnyugati Határtartomány és Beludzsisztán területén dolgozott. Munkássága elismeréseként 1912-ben lovagi rangot kapott. De soha nem felejtette el hazáját, ahol tudását megalapozta, s hogy külföldi egyetemi tanulmányait is magyar állami ösztöndíjak segítségével folytathatta. 1938-ig rendszeresen hazlátogatott, szoros kapcsolatokat ápolt a hazai szellemi élet kiemelkedő képviselőivel, rendszeresen tartott előadást az MTA szervezésében, amely a világon elsőként ismerte el tudományos érdemeit, amikor 1895-ben tagjai közé választotta. Munkáit angol nyelven publikálta, de leszámítva kifejezetten tudományos publikációit, mindazon műve, amely a nagyközönség számára íródott, megjelent magyarul is a földrajzi író, HALÁSZ GYULA fordításában és átdolgozásában. Első magyar nyelvű könyve a Magyar Földrajzi Társaság szép kiállítású, igényes sorozatában látott napvilágot (STEIN A. 1908).

Szakmai kapcsolatai a magyar földrajztudomány képviselőivel

STEIN AURÉLT több magyar tudományos társaság is tagjává választotta, de igazi szakmai kapcsolatokat, amelyek mindkét fél számára eredményeket hoztak, kizárólag a földrajztudomány képviselőivel ápolt. Itt elég CHOLNOKY JENŐ, KÉZ ANDOR, TELEKI PÁL, VENDL ALADÁR, de mindenekelőtt a felejthetetlen barát, LÓCZY LAJOS nevét említeni. Kapcsolatukat jól mutatják azok a bensőséges hangú levelek, amelyek STEIN AURÉL levelezésében olvashatóak az Akadémiai Könyvtár gyűjteményében. STEIN folyamatosan tájékoztatta LÓCZYT az expedícióiról, rendelkezett, hogy rendszeresen kapjon térképeiből, s megküldte megjelent írásait. Az utóbbiakról levelében LÓCZY ezt írta: „nagy gyönyörűség nekem mindegyik közleménye” (LÓCZY L. 1906). STEIN soha nem feledte, hogy élete legnagyobb felfedezését a dunhuangi barlangokban épp barátjának köszönheti.

STEIN látogatása előtt hét évvel, 1900-ban, a mai Kína Gansu tartományának nyugati felén található egykori virágzó oázisváros, Dunhuang melletti Ezer Buddha barlangtemplomokban

3. kép Az Ezer Buddha barlangtemplomok (Cat. Stein LHAS 37.3.20)

Photo 3 Caves of the Thousand Buddhas

a világ egyik legjelentősebb papírchívumát fedezte fel egy helyi szerzetes. A befalazott cella több tízezer, az 5–11. század között keletkezett kéziratot, valamint főleg a Tang-korból származó selyemfestményeket őrzött meg igen kiváló minőségben. A kéziratok legnagyobb része kínai, nagy számban vannak tibeti nyelvűek, s indiai, iráni és török nyelveken írt munkák is találhatóak közöttük. A vallási szövegek túlnyomó része buddhista, de manicheus, nesztóriánus keresztény, taoista és konfuciózus szövegek, valamint világi dokumentumok is fellelhetők, amelyek a város mindennapjairól adnak képet. A szövegek felfedezése hatalmas lökést adott és ad még napjainkban is a középkori Kínával és Belső-Ázsiával kapcsolatos kutatásoknak.

A máig fennmaradt 492 barlangban található 45 ezer négyzetméternyi falfestményével és több mint 2000 stukkójával pedig az Ezer Buddha barlangtemplomot a világ legkülönlegesebb buddhista művészeti galériájaként tartják számon (3. kép).

LÓCZY szerepéről így vallott:

„Barátom Lóczy Lajos, a Magyar Kir. Földtani Intézet kiváló igazgatója és a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, már 1902-ben felhívta figyelmemet a Tun-huangtól délre fekvő buddhista barlangokra, az „Ezer Buddha” barlangjaira (Cs'ien-fo-tung). Lóczy, a ki mint Széchenyi Béla gróf expedíciójának tagja, úttörője volt Kan-szu-ban a modern földrajzi kutatásnak, már 1879-ben megfordult itten és Khínáról szóló művében ismertette is a barlangokat. Magukkal ragadtak lelkes leírásai az ott látott pompás falfestményekről és a szukko szobrokról és közel rokonságuk a régi indiai művészettel, mely rokonságot Lóczy – bár nem volt régész – felismerni vélte. Ez volt egyik főok, a mi arra indított, hogy expedícióm útitervét ily messze keleti vidékekre kiterjesszem, be egészen Khínába” (STEIN A. 1913). De már útban Dunhuang felé hálásan gondolt LÓCZYRA, aki a magánlevelet megjelentette a Földrajzi Közlemények hasábjain: „[...] Különböző helyes is, hogy épen innét írjak; mert nagyon tisztelt Barátomnak köszönöm amaz első figyelmeztetést, amely 1903-ban arra indított, hogy a legnyugatibb Kansu-ra is kiterjesszem mostani utazásom tervét. Marco Polo és kínai védszentem Hszüan-cang mellett. Barátom szerepel itt mint fő kalauzom és a hosszú napi menet folyamán gyakran és mindig örömmel gondolok vissza becses útmutatására” (STEIN A. 1907).

STEIN AURÉL nagyszabású, egy expedíció teljes leírását, tárgyi és írásos leletanyagát bemu-

tató munkáiban mindig az egyes szakterületek legkiválóbb képviselőit kérte fel bizonyos témák kifejtésére. Nem véletlen, hogy az első expedícióról 1907-ben megjelent „*Ancient Khotan*” c. művében, a neki megküldött minták alapján LÓCZY LAJOS írt elemzést a leletek körüli lösz- és homokmintákról (LÓCZY, L. 1907). STEIN 1923-ban megjelent kötetét LÓCZY LAJOSnak, ahogy dedikációjában írta, „a magyar földrajzi és földtani tudomány úttörője nemes emlékének” ajánlotta (STEIN A. 1923). A Magyar Földrajzi Társaság, amikor 1922-ben érmet alapított volt elnök tiszteletére, az első magyar kitüntetettje STEIN AURÉL volt.

De nemcsak közvetlen, személyes tudományos kapcsolatok, térképeinek, publikációinak megküldése vagy laboratóriumi vizsgálat céljából hazaküldött közetminták, közlésre megküldött folyóiratcikkek révén állt kapcsolatban a hazai földrajztudomány képviselőivel. Többször tartott előadást a Magyar Földrajzi Társaság szervezésében. Az 1903. május 14-i előadáson – amely a Budapesti Hírlap tudósítója szerint nagy érdeklődés mellett, két teljes órán át tartott, és amelyet százhusz, vászonra vetített, szebbnél szebb kép illusztrált – igen előkelő társaság jelent meg az Uránia-színházban. „...*ott volt Wlassics Gyula kultuszminister, Eötvös Loránd báró, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Berzeviczy Albert, Molnár Viktor, Szily Kálmán, Vámbéry Ármin, Lóczy Lajos egyetemi professzor, a ki mint ázsiai utazó is számot tesz. Az ülést Erdődy Béla elnök nyitotta meg pár szóval, felkérvén Vámbéry Ármin tiszteleti elnököt, hogy néhány ismertető szóval vezesse be Stein Aurél előadását...*”

A nagy közönség hosszan tapsolta és éljenezte Stein Aurélt előadása bevezetésekor. Ezután Erdődy megköszönte az előadást, s átadta Steinnek a társaság oklevelét arról, hogy őt a Magyar Földrajzi Társaság tudományos érdemeiért tiszteleti tagjának választotta” (STEIN A. 1903).

1909-ben az MFT felolvasó ülésén számolt be 2. belső-ázsiai expedíciójáról hangsúlyozva, hogy „...*boldoggá tett és biztatott az a tudat, hogy ott Ázsia legbelsőbb vidékén oly földre léptem, amelynek kikutatására Széchenyi gróf expedíciójával már három évtizeddel előbb igényt szerzett a magyar tudomány*” (STEIN A. 1909).

Ennek az expedíciónak a tudományos feloldozása – az öt folió méretű, köztük egy 96 szelvényből álló térképkötetet is tartalmazó *Serindia* – 1921-ben jelent meg (STEIN, A. 1921). A következő év januárjában az Akadémia összes

ülésén a cím jelentését és eredetét TELEKI PÁL magyarázta (TELEKI P. 1922).

CHOLNOKY JENŐ nemcsak itthoni cikkeket szerkesztette, de az MFT elnökeként ő köszöntötte 1932-ben a Royal Asiatic Society Gold Medaljának elnyerése, majd 70. születésnapja alkalmából. „*Keveseknek adatik meg, hogy e magas kort elérhessék s még kevesebb azok száma, akik a hetvenedik év fordulóján tudományos eredményekben oly gazdag életre tekinthetnek vissza, mint Méltóságod. Nemcsak a magyar geográfusok, de a magyar tudományos világ egyetemes csodálattal és büszkeséggel kíséri útjain Méltóságodat. S most, amikor a 70. év küszöbén is túl fiatalos lelkesedéssel és munkabírással új expedíciós útra indul, kérjük a Mindenhatót, hogy tartsa meg Méltóságodat még hosszú esztendőkön át ebben a testi és szellemi frissességben a Magyar Haza és a Tudomány dicsőségére*” (CHOLNOKY J.–RÉTHLY A. 1932).

STEIN AURÉL 1943 októberében csaknem hat évtizedes tudományos munkával a háta mögött, új felfedezésekre készülve hunyt el. Halálhíre a háborús viszonyok között szinte visszhang nélkül maradt volna a földrajztudomány képviselői és folyóiratai nélkül: életpályáját angol nyelven a New Hungarian Quarterly-ben HALÁSZ GYULA (HALÁSZ GY. 1944), tudományos munkásságát a Földrajzi Közleményekben CHOLNOKY JENŐ méltatta (CHOLNOKY J. 1943/44). A Földgömb hasábjain BAKTAY ERVIN a régész-felfedező kaszmíri táborában, a Mohand Margon tett 1928. évi látogatásának felidézésével emlékezett meg róla (BAKTAY E. 1944).

Tudományos életműve napjainkban

STEIN AURÉL születésének 150. évfordulója 2012-ben, halálának 70. évfordulója 2013-ban volt, amelyeket nem kísérték nagy nemzetközi konferenciák, kiállítások, megemlékezések. De talán nincs is szükség arra, hogy egy kiemelkedő tudósról való megemlékezést kizárólag dátumokhoz kössünk. Életműve – akár a nagyközönség, akár a tudósok számára, soha nem volt olyan könnyen elérhető, kutatható és megismerhető, mint épp napjainkban. Fő művei hosszú időn keresztül kizárólag könyvtárak féltve őrzött kincsei voltak. E hatalmas, igényes munkák beszerzése legtöbbször meghaladta az átlagember lehetőségeit. Ma már bárki tanulmányozhatja az interneten is, elég a Toyo Bunko Archive digitális közzétételére utalni.

De szülőhazájában sincs ok szégyenkezésre. Az utóbbi években a Palatinus Kiadó jóvoltából, FELFÖLDI SZABOLCS szerkesztésében, modern kutatási eredményeket felhasználó jegyzetekkel, életmű-sorozat jelent meg, amely széles körben újra elérhetővé tette STEINnek korábban a Magyar Földrajzi Társaság, a Természettudományi Társulat, illetve az Akadémia kiadásában magyarul megjelent műveit. Hamarosan magyarul közzétett cikkei is összegyűjtve lesznek olvashatók.

Szobra – *Domonkos Béla* alkotása –, a Magyar Földrajzi Múzeum szoborparkjában található, s munkásságát ugyanitt 1983 óta a *Magyar utazók, földrajzi felfedezők* című állandó kiállítás mutatja be.

STEIN AURÉL 1934-ben kelt végrendeletében az Akadémiára hagyományozott – a háború és a nemzetközi politika okozta nehézségek miatt csak 1957-ben hazánkba érkezett – kéziratainak és fényképeinek katalógusa a British Museum és az MTA Könyvtára közös kiadásában 2002-ben jelent meg (APOR É. – WANG, H. 2002). A Könyvtár a hagyaték kutathatóvá válását kiállítással és emlékkonferencia megrendezésével ünnepelte meg. A nyitó előadást HARMATTA

JÁNOS professzor tartotta – aki behatóan foglalkozott STEIN munkásságával, s azon belül is az általa felfedezett nyelvi anyagok közül az ún. szogd levelekkel –, s megszólaltak a feldolgozásban részt vevő angol és magyar szakemberek is. A 2004-ben, a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében tartott nemzetközi workshop résztvevői Japántól Oroszorszáig olyan múzeumok és könyvtárak kurátorai és kutatói voltak, amelyek a Selyemútról származó műtárgyakkal vagy kéziratokkal rendelkeznek. Ekkor kezdődött az együttműködés a *British Library*ben működő *International Dunhuang Project*tal, aminek célja, hogy a STEIN által gyűjtött, s egyéb, a Selyemútról származó keleti kéziratok, illetve a régész-felfedező kéziratainak, fotóinak a világhálón történő közzétételét koordinálja. Ennek eredményeként STEIN AURÉLnak az Akadémiai Könyvtár által őrzött, régészeti és földrajzi munkássága dokumentációját jelentő több ezer fényképfelvétele digitalizált formában elérhetővé vált a brit nemzeti könyvtár honlapján (<http://idp.bl.uk>). A Magyar Digitális Képkönyvtár is meta-adatokkal ellátott képeket tett közzé (4. kép).

4. kép A Káskul-gleccser a Nissza-völgy felett. (Cat. Stein LHAS 37.4.2)
Photo 4 Kashkul Glacier above Nissa Valley

2007-ben, a dunhuangi barlangtemplomok felfedezésének 100. évfordulója alkalmából a Könyvtár nagy sikerű kiállítását rendezett, amely részben helyszíneül szolgált az ELTE-n rendezett nemzetközi konferenciának is. Ez a kiállítás azóta is megtekinthető az intézmény honlapján szereplő digitális gyűjtemények sorában (dunhuang.mtak.hu). Ugyanebben az évben megjelent a katalógus kiegészítő kötete is (APOR É. – WANG, H. 2007), amely a hagyatékon belül a leggazdagabb térképanyagot tartalmazza: 170 darabból álló, korabeli nyomtatott térképekből álló gyűjtemény, elsősorban India, Perzsia, Irak és Kína területéről, több mint száz régészeti térkép romhelyekről, ásatási területekről, valamint 50 kézzel rajzolt térkép, amelyeknek nagy része a harmadik belső-ázsiai expedíció alatt (1913–1916) készült. A következő évben, a kínai magyar évad keretében, a vendéglátók kérésére Hongkongban mutatkozott be a hagyatékok alapján összeállított kiállítás. Ez nagy kihívást jelentett, mert ismertes, hogy Kínában STEIN megítélése, bár csökkenő mértékben, még mindig inkább negatív. Azok közé az idegenek közé sorolják, akik azért jöttek Kínába, hogy megfosszák az ország népét történelmi emlékeitől. A kiállítás iránti érdeklődés, a látogatók visszajelzései azt bizonyították, hogy sikerült árnyalni a róla alkotott negatív képet. Az előző kiállításához hasonlóan, ennek anyaga is megtekinthető a honlapon, azzal a különbséggel, hogy itt a szokásos magyar–angol–spanyol verzió mellett, kínai nyelven is olvasható a kísérőszöveg (stein.mtak.hu). A világnyelveken történő megjelenítés azért is nagyon fontos, mert a hon-

lapok célja az is, hogy STEIN személyén keresztül képet adjon a magyar Kelet-kutatásról és arról a szerepről, amelyet magyar utazók és tudósok játszottak Ázsia történelmének, nyelveinek, néprajzáinak, földrajzáinak megismertetésében.

Összefoglalás

STEIN AURÉL, a nemzetközi Selyemút-kutatás máig meghatározó alakja fontos szerepet játszik a magyar tudománytörténetben is. Jóllehet élete és munkássága szülőhazájától távoli vidékekhez kötötte, szoros kapcsolatokat ápolt a hazai szellemi élet képviselőivel, közülük kiemelt szerep jutott a korszak kiemelkedő magyar földrajztudósainak. A filológus-régész STEIN expedíciójának feldolgozása során támaszkodhatott a magyarországi geológia és geográfia tudósaira, s ő maga is szívesen osztotta meg terepen szerzett tapasztalatait, eredményeit honfitársaival. Az MTA Könyvtárának adományozott kéziratait, fényképeit, térképeit a világ minden tájáról érkező kutatók vizsgálják. E megemlékezés egyik célja az is volt, hogy felhívja a figyelmet arra: a hagyatékok jelentőségének a magyar földrajztudomány szempontjából történő értékelése, szakmai vizsgálata még várat magára.

KELECSÉNYI ÁGNES
MTAKönyvtár és Információs Központ,
Keleti Gyűjtemény
kelecsenyi.agnes@konyvtar.mta.hu

IRODALOM

- APOR É. – WANG, H. 2002: Catalogue of the Collections of Sir Aurel Stein in the Library of the Hungarian Academy of Sciences. – British Museum – MTAK, Budapest. 350 p.
- APOR É. – WANG, H. 2007: Supplement to the Catalogue of the Collections of Sir Aurel Stein in the Library of the Hungarian Academy of Sciences. – MTAK, Budapest, 191 p.
- BAKTAY E. 1944: Stein Aurél kasmíri táborában. Megemlékezés. – A Földgömb 15. 1. pp. 11–15.
- CHOLNOKY J. – RÉTHLY A. 1932: Az MFT elnöke és főtájkára Stein Aurélhoz. – MFT Könyvtára. Stein 43.
- CHOLNOKY J. 1943/44: Stein Aurél. – Földrajzi Közlemények 71. pp. 223–228.
- HALÁSZ GY. 1944: Sir Aurel Stein. – Hungarian Quarterly, Spring, 10. No. 1. p. 107.
- HANSEN, V. 2012: The Silk Road: a new history. – Oxford University Press, New York. 304 p.
- LÓCZY L. 1906: Lóczy Lajos Stein Aurélnak. – Budapest, 1906. szept. 16. – Cat. Stein LHAS 6/fols. 187–188.
- LÓCZY, L. 1907: Notes on Sand and Loess Specimens brought by Dr. M. A. Stein from the Region of Khotan. – In: STEIN, A.: Ancient Khotan. – Clarendon, Oxford. Appendix D. pp. 588–590.
- MIRSKY, J. 1977: Sir Aurel Stein: Arcaeological Explorer. – University of Chicago Press, Chicago and London. XIII, 585 p.
- OBROCK, L. (szerk.) 2013: Marc Aurel Stein: Illustrated Rājaranginī. Together with Eugen Hultzsch's critical notes and Stein's maps. – Universitätsverlag Halle-Wittenberg, Halle an der Saale. 282 p.
- STEIN A. 1903: Stein Aurél felolvasása. – Budapesti Hírlap 1903. május 16. p. 7.
- STEIN A. 1907: Levele Lóczy Lajoshoz. – Földrajzi Közlemények 35. p. 277.

- STEIN A. 1908: Homokba temetett városok. – Lampel R. kiadása, az MFT Könyvtára 10. Budapest. p. 10.
- STEIN A. 1909: Földrajzi és régészeti kutatások Belső-Ázsiában (1906–1908) – Földrajzi Közlemények, 37. p. 30.
- STEIN A. 1913: Romvárosok Ázsia sivatagjaiban. – Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest. IX. 667 p., 16 t.
- STEIN, A. 1921: Serindia: detailed report of explorations in Central Asia and westernmost China. – Clarendon, Oxford. 5.
- STEIN A. 1923: Indiából Kínába: harmadik utam Belső-Ázsiába, 1913–1916. – Athenaeum, Budapest. 133 p.
- TELEKI P. 1922: Gr. Teleki Pál l. t. felszólalása a M. T. A. 1922. január 30-i összes ülésén – Akadémiai Értesítő 33. pp. 39–42.
- WALKER, A. 1995: Aurel Stein: Pioneer of the Silk Road. – John Murray, London. 393 p.